

היכן יעקב הטמין את אלהי הנכר בשכם?

כל הפרטים המוזכרים במאמר זה נתן לראות בגוגל ארץ [בקובץ](#). אם הקובץ לא נפתח, יש להוריד אותו למרות אזהרה ולפתוח בגוגל ארץ.

כתוב (בראשית ל"ה ד') "ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אם יעקב תחת האלה אשר עם שכם"

היכן נמצאת האלה בזאת ומה מיוחד בה?

מאיך, בספר יהושע כ"ד כ"ו כתוב: "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש יקוק".

מהי האלה הזאת? האם היא אותה אלה של יעקב?

ועוד שאלה גדולה מאד: מהו מקדש ה' בשכם?

נתחיל בשאלה האחרונה

מהו מקדש ה'?

בתל שכם ישנו מקדש-מגדל ידוע אשר יסדותיו קיימים עד היום. פרטים על מקדש זה מופיעים במאמר של קמפבל ורייט. נתונים יותר מדויקים נמצאים בספר של Edward Campbell, Shechem III. על סמך [שרטוט של Bull](#) וקנה מידה שבו נתן לשחזר את מידות המקדש. המקדש הוא בערך מלבן עם יחס אורך (ממערב למזרח) לרוחב (מדרום לצפון) כמו 5 ל-4. (פרוט המידות: גבול דרומי 26.95 מ', צפוני 26.35, מערבי 21.65 ומזרחי 21.40). מידות אלו תואמות אורך 50 אמה של 54 ס"מ על רוחב 40 אמה של 54 ס"מ. אמה היא 6/5 מאמה מצרית קטנה של 45 ס"מ (אמה גדולה מצרית המקובלת היא 7/6 מאמה של 45 ס"מ). חדר פנימי במקדש היה (פירוט המידות: אורך 13.65, רוחב במערב 11.15 ובמזרח 10.55). שוב היחס הוא 5/4. נתן לקרב מידות אלו ע"י אורך 25 אמות של 54 ס"מ 13.5 מ' ורוחב 20 אמות כאלו או 10.8 מ'.

במרחק של כ- 10 מ' מזרחה מחזית המזרחית של המקדש בערך על ציר אמצעי שלו, עומדת מצבה. סימנו אותה בשרטוט בשם מצבה מזרחית. במאמר המקורי של [Sellin, 1928](#) כתוב שרוחב המצבה 145 ס"מ, עובי 40, גובה מקסימלי שהשתמר 165. המצבה בתחילה נמצאה בחפירות במקום אחר בסמוך. אבל Sellin העמיד אותה שם כי נמצאה שם אבן תושבת אשר מתאימה למידות המצבה. (פרוט המידות לפי Sellin: אורך מדרום לצפון 220 ס"מ, רוחב 110 וגובה 65. התושבת אשר חקוקה באבן אורך 165, רוחב 45 ועומק 40). מצבה זאת עמדה כ- 2 מ' מזרחה למזבח אשר מדותיו: אורך ממערב למזרח 220 ורוחב 165. ממזבח זה השתמר גובה 35 ס"מ. בין המזבח למקדש מרחק כ- 6 מ'. מצבה זאת הוסרה ממקומה כעבור כמה שנים ע"י Welter אשר החליף את Sellin והוחזרה כמטר דרומה (בגלל סחף בקרקע) למקומה המקורי ע"י משלחת אמריקאית בשנת 1960. פרט למצבה זאת

נמצאו בחפירות צמוד לחזית של המקדש שתי מצבות יותר קטנות. סימנו אותם בשרטוט בשם מצבה דרומית ומצבה צפונית.

מקדש-מגדל המקורי על סמך חרסים מתוארך לתקופה ברונזה תיכונה MBIC, שנים 1650-1550. בסוף אותה תקופה העיר חרבה בכבוש צבאי. מייחסים אותו לחורבן כללי של ערי כנען בתחילת שושלת 18 מצרית. לפי חשבוננו (ראה מאמר על כרונולוגיה עמ' 34) חורבן ערי כנען היה מיד אחרי מות יעקב בשנת 2256 למניין בהר"ד שהיא 1505 לפני הספירה. לכן צריך להזיז את התקופה בכ- 50 שנה ל- 1600-1500. למקדש זה היו שני שלבים. בשלב שני העלו את ריצפת המקדש בכ- 70 ס"מ ושינו במקצת כניסה שלו. שמעון ולוי הרגו את כל זכר אשר בשכם ושבו את הטף ואת הנשים, אבל את העיר לא שרפו. שבויים אלו היו כנראה במעמד של עבדים כנעניים וזכרים שבהם היו נמולים. לא יתכן שאחים מכרו אותם לכנענים ואפשרו להם לחזור לעבודה זרה. זה היה בשנת 2208 בהר"ד או 1553 לפני הספירה. עד מכירת יוסף אחים החזיקו בעלות בשכם והיא היתה לא מיושבת. בינתיים טף שאחים שבו, גדלו. אם טף הוא עד גיל 8 אז בזמן מכירת יוסף הם היו בני 17. יתכן שאז שחררו אותם והם הורשו לחזור לשכם. ועוד יתכן שהם שוחררו כאשר בני ישראל ירדו מצרימה והיו באותו זמן בני 39. לפי תורה עבד כנעני משוחרר נחשב לגר. אחרי שהם חזרו לשכם, הם הפכו את המקדש של עבודה זרה למקדש לה'. אבל לא נתן לבטל עבודה זרה בלי שינוי פיזי. לכן הם העלו ריצפת המקדש ושינו כניסה אליו.

כאמור, שכם חרבה ע"י צבא מצרי תחת שליטתו של יוסף. באותו זמן הטף שגדל היו בני 56 והיו להם בנים ונכדים. לא בהכרח שהם נהרגו בחורבן העיר אלא ברחו ממנה, ומצרים החריבו את הבנינים. ואחר כך אולי הם לא חזרו לעיר כי פחדו ממצרים וגרו הם וצאצאיהם מחוץ לעיר. לפי הערכת הארכיולוגים העיר נושבה מחדש בערך בשנת 1450 לפנה"ס. לפי חשבוננו יוסף נולד בניסן 2200 ומת כעבור 110 שנה בניסן 2310 או שנת 1451 לפנה"ס. יתכן שמות יוסף היא הסיבה שבני שכם חזרו לעיר. העיר שכם כידוע נתנה ע"י יעקב ליוסף כמו שכתוב "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך" (בראשית מ"ח כ"ב). אחרי מות יוסף בני שכם לא פחדו שבני יוסף יחזרו ויגרשו אותם.

אחרי ששכם נושבה מחדש, על ריצפת מקדש-מגדל שחרב בנו מקדש יותר קטן. בשרטוט רואים את המקדש הקטן. מידות חיצוניות שלו מערב 19.7, מזרח 19.44, דרום 15.60 וצפון 17.03. המידות חושבו ע"י השרטוט והן לא מדויקות כי מכל המקדש נשתמרו קצת שרידי כתלים כפי שמצויר. בכל זאת מתוך מספרים אלו נתן לשער שיחס ממוצע של רוחב לאורך הוא 5/6, כאשר רוחב שוה 30 אמות של 54 ס"מ ואורך 36 אמות כאלו. מידות פנימיות אורך 16.10 במערב ובמזרח, רוחב בדרום 11.80 ובצפון 13. כאן יחס קרוב ל- 5/4 ונתן לקרב אורך ע"י 30 אמות של 54 ס"מ או 16.2 מ' ורוחב ממוצע ע"י 24 אמות כאלו. המקדש הקטן מסובב כ- 5.5-4.5 מעלות בכיון השעון לעומת המקדש הישן. ציר סימטריה של המקדש מסומן בשרטוט בקו כחול. אנו רואים ששתי מצבות הדרומית והצפונית נמצאות במרחקים שווים מציר זה. זאת לכאורה הראיה שמצבות אלו הוקמו בשלב אחרון של המקדש.

במרחק 6 מ' מזרחה מן המקדש הישן היה מזבח: אורכו 7 מ' ממערב למזרח ורוחב 5.2 מ' (מסומן בצהוב). יחס בערך 4:3 (ראה Sellin, 1926). למעשה מה שהשתמר זהו יסוד בנוי לבנים שעליו כנראה עמד מזבח. בתקופת ברונזה מאוחרת, מעל יסוד זה מגבול מערבי שלו ומזרחה בנו מזבח קטן יותר, אורך ממערב למזרח 2.20 מ' ורוחב 1.65 מ'. יחס אורך לרוחב 4:3. אפשר לכוון אורך ל- 4 אמות של 54 ס"מ שהם 2.16 מ' ורוחב ל- 3 אמות כאלו שהם 1.62. נשתמר ממנו גובה של 35 ס"מ

בלבד. מזבח זה מכוון במקביל לציר הכחול של המקדש החדש. אבל את המצבה הגדולה ממזרח למזבח אנחנו מייחסים ליהושע. ברור שמצבה זאת לא היתה קיימת בתקופת של המקדש הישן כי היא עומדת בשטח של המזבח הקדום. מקדש 2 התקיים עד כבוש יהושע והוא נקרא מקדש ה'.

על ההתיישבות כנענית בשכם בתקופת ברונזה מאוחרת אנחנו יודעים ממכתבי אמרנה. בתקופה של Amenhotep IV (אשר החליף את שמו ל- Akhenaten) מלך בשכם Lab'ayu. אותו Labayu מוזכר גם במכתב EA 287 של Abdi-Heba מלך ירושלים בו הוא מואשם בסיועה ל- Apiru. במאמר [על כרונולוגיה](#) (סוף עמ' 13) אנו מביאים ראיות ש-Apiru אלו הם בני אפרים אשר יצאו ממצרים 30 שנה לפני יציאה כללית של בני ישראל, בשנת 2419 או 1342 לפני הספירה (הערה: 1342 לפה"ס זהו סוף מלכות Akhenaten לפי חשבוננו. יתכן שיציאת בני אפרים התחילה כמה שנים לפני כן והסוף המר שלהם בא ביד Haromheb מיד אחרי מות Akhenaten). יתכן מאד שמלך שכם מצאצאי גרים שהזכרנו, שיתף פעולה עם בני אפרים, בעלי שכם העתידיים. דבר זה יכול להסביר מדוע שכם לא נכבשה על ידי יהושע וכיצד בני ישראל קברו את יוסף בסמוך לשכם בלי שום חשש מתושבי העיר. אם תושבי שכם הכנענים נחשבו לגרים אז מובן כיצד מקדש שלהם נחשב למקדש ה'.

מה קרה עם שכם אחרי כבוש יהושע? היא נתנה לשבט אפרים והם מסרו אותה לבני קהת הלויים (יהושע כ"א כ"א) והיא שמשה בתור עיר מקלט הרוצח האמצעית. בסוף ימיו יהושע אסף את בני ישראל לשכם וקרת אתם ברית (יהושע כ"ד כ"ה) והקים לזכרון אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יקוק.

שכם מוזכרת שוב בספר שופטים פרק ט'. אבימלך בן גדעון, אשר אמו היתה משכם, שכנע בעזרת אחי אמו את בעלי שכם לתמוך בו. ואלו נתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית. בכסף זה אבימלך שכר אנשים ריקים ואתם הרג שבעים אחיו בני גדעון. ואחרי זה כל בעלי שכם וכל בית מלוא המליכו את אבימלך למלך עם אלון מוצב אשר בשכם. ויותם בנו הקטן של גדעון אשר שרד, התנבא "תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך" (שם, כ'). בסוף היתה מלחמה בין אבימלך לבני שכם "וילכד את העיר ואת העם אשר בה הרג ויתן את העיר ויזרעה מלח" (שם, מ"ה). ובהמשך "וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית". בסוף אבימלך ואנשיו "ויציתו עליהם את הצריח באש וימתו גם כל אנשי מגדל שכם כאלף איש ואשה".

בפרשה מוזכרים כמה מקומות בשכם. אחרון שבהם "צריח בית אל ברית". רלב"ג על הפסוק כתב "צריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל". מקום זה הכיל כאלף איש. והנה שטח פנימי של מקדש-מגדל 2 לפי [שרטוט](#) כ-200 מ"ר שהם 988 אמות רבועות מצריות של 45 ס"מ. לפי הגמרא (סוכה ז' ע"ב) "גברא באמתה יתיב" - אדם יושב באמה (על אמה). על כן מקום זה יכול היה להכיל כאלף איש. אם מקדש פנימי הוא צריח בית אל ברית אז בית אל ברית הוא מקדש-מגדל מקורי אשר היה יסוד לצריח. והוא נקרא כך על שם ברית שכרת יהושע עם העם כנגדו.

אבל קשה על דברנו, איך יתכן שבית אל ברית הוא מקדש ה'? הרי אל ברית היא עבודה זרה כמו שכתוב בשופטים ח' ל"ג: "וַיְהִי פְּאֻשׁרֵל מֵת גְּדֵעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבַּעַלִּים וַיִּשְׁיִמוּ לָהֶם בְּעַל בְּרִית לְאֱלֹהִים". וי"ל ששם בעל ברית מתייחס לחלק תחתון של מקדש-מגדל לפני שצאצאי בני שכם ביטלו אותו. והוא מקדש כנעני לעבודה זרה. וברית שם מתייחסת לברית מילה אשר עשו כנענים ברמייה כדי לזכות בממון של בני יעקב ולבולל אותם בתוכם. וראה מה שכתבתי במאמר ויצא יעקב

מבאר שבע, עמ' 44. ובני ישראל נדבקו בעבודה זרה המקורית של אנשי שכם. ועל כך הזהיר אותם יהושע בשכם.

מקום אחר אשר מוזכר בפרשה הוא "אלון מוצב אשר בשכם" שם המליכו את אבימלך. לפי תרגום יונתן אלון זה לא עץ אלא מישור ובו מצבות. וכן פרש רש"י "עם אלון מוצב-מישור קמתא מישור שהיו בו מצבות" תיאור זה מתאים בדיוק לרחבה אשר ממזרח למקדש-מגדל ובה שלש מצבות. לכן חורבן סופי של אנשי שכם בא במקדש כנגד המקום בו המליכו את אבימלך.

נשאר לנו להבין בפרשה זאת מי הם בעלי שכם ומי הם בעלי מגדל שכם ומהו בית מילוא?

שכם כאמור נתנה ללויים בני קהת וגם ישבו בה רוצחים בשגגה. כמובן הרוצחים הם לא בעלי שכם או מגדל שכם אבל יתכן שאבימלך שכר מהם אנשים ריקים והם הרגו את שבעים בני גדעון.

בעלי שכם הם כנראה לויים בעלי העיר. אבל איך יתכן שלויים בני קהת שנחשבים לצדיקים, נעשו כאן רשעים והושמדו? וי"ל שהם אשר עבדו את העבודה הזרה של בעל ברית. וכבר מצינו ש"יהונתן בן גרשם בן מנשה" (שופטים י"ח ל') מקהתיים הרבה זמן לפני כן נעשה כהן לפסל מיכה.

ומי הם בעלי מגדל שכם? השערה שלי שאלו התושבים המקוריים של שכם אשר בנו את המקדש. והם המשיכו להתגורר בשכם אחרי כבוש יהושע. לכן הם חפשו מקלט אחרון מפני אבימלך במקדש שלהם- הוא הצריח בית אל ברית. בית מילוא זאת לא קבוצה שלישית אלא אותם בעלי מקדש שכם. מלוא זה הוא כנראה כל אזור הצפון מערבי של שכם אשר בנוי על סוללה ענקית אשר הקימו בתחילת ישוב של שכם. Campbell בספרו Shechem III מייחס תחילת התיישבות בשכם לתקופה 1750-1725 לפני הספירה. אברהם נכנס לארץ בשנת 2024 למניין בהר"ד או 1737 לפני הספירה וראה את הבניה המסיבית בשכם. ועל כך נאמר "והכנעני אז בארץ" שעל ידי בניה שלו היה קובע בעלות על הארץ.

אחרי דין ודברים האלו, נסכם שמקדש ה' ביהושע הוא מקדש 2 אשר נבנה ע"י תושבי שכם המקוריים על בסיס מקדש ע"ז מקורי ועל גבי הגבהה שלו, בתקופת ברונזה המאוחרת. כנראה אחרי מות יוסף בשנת 2310 בהר"ד או 1451 לפני הספירה.

נחזור לשתי השאלות הראשונות. מה היא האלה של יעקב ומה היא האלה של יהושע? לגבי האלה אצל יעקב רש"י כתב "מין עץ סרק". וכן ת"א "תחות בוטמא" והוא שם אילן. לעמת זאת לגבי האלה של יהושע תרגם יונתן "תחות אלתא" ורש"י על סמך זה פירש "תחת האלה - תחות אלתא היא מזוזות הפתח כמו שנאמר האיל מזוזת חמישית ומדה אחת לאלים וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה". כמובן שום עץ לא השתמר שם בשכם. אבל השתמרה מצבות ושרידי המקדש.

כעת נביא חשבון שאולי יכריע בשאלה מהי האלה של יעקב ומהי האלה של יהושע. נקדיש לו פרק נפרד.

עין עיטם וכיון ממנו למזבח יהושע ולשכם

במאמר [מסעות בני ישראל](#) סעיף 50 הגדרנו את עין עיטם בתור נקודה בגבול מערבי של הר הבית העתידי (כולל מגרש) 3100 על 3100 אמות על ציר 6.19746 מעלות. ציר זה עובר דרך מרכז המחנה בערבות מואב היא סוכות של יעקב ודרך מרכז ק"ק. זויות 6.19746 מעלות צפונה מן המזרח זהו כיוון זריחת השמש בירושלים בפסח ממוצע 13.5 יום אחרי תקופת ניסן. עין עיטם הוא המתחרה של מרכז ק"ק לעניין בניית המקדש. המסע החמישים של בני ישראל אמור היה להיות מסוכות לעין עיטם ולהקיף בדרך את הר הבית המורחב 3000 אמה. שם גם הראנו את המופת שאורך המסע בדיוק 40 מיל. קואורדינטות של עין עיטם ברשת ישראל החדשה 631635.68 221734.95, קואורדינטות GPS 31.777400 32.239596 35.228493. מרכז מזבח יהושע בהר עיבל אשר מצא אדם זרטל 32.239596 35.287656 (לפי גוגל ארץ). מתברר שקו גיאודזי מעין עיטם למזבח יהושע מכוון 6.2084 מעלות מזרחה מן הצפון. זהו 0.011 מעלות יותר מ- 6.19746. קו זה לא עובר דרך תל שכם אבל עובר דרך צד מערבי של חלקת השדה אשר קנה יעקב. (הגדרנו את חלקת השדה במאמר [ויצא יעקב](#) פרק 11.3 עמ' 38).

לעומת זויות 6.19746 מעלות לעיל ישנו כיוון מתחרה. זהו כיוון זריחת השמש בפסח ממוצע 13 יום אחרי התקופה. הוא נותן זויות 5.971 מעלות. לפי נתוני מדידות בהר הבית, בית מקדש הראשון והשני היו מכוונים בזויות זאת, צפונה מן המזרח. [במאמר המשך](#) בפרק 16.3 עמ' 49 הראנו איך שתי הזויות משולבות בהגדרת הר הבית המורחב. אם האלה היתה מזוזה של מקדש-מגדל, אולי היא אחת משתי מצבות שהיו צמודות לפני המקדש. כבר ראינו ב[שרטוט](#) שהן סימטריות ביחס לציר מקדש 2. מרכז מצבה דרומית לפי השרטוט נמצא 5 מ' צפונה (לאורך גבול מזרחי) ו- 0.5 מ' מזרחה (בניצב לגבול מזרחי) מפנינה דרום-מזרחית של מגדל מקדש. סימנו נקודה זאת בגוגל ארץ. קואורדינטות שלה 32.213502 35.282147. קו גאודזי מעין עיטם לשם מכוון 5.97074 מעלות מזרחה מן הצפון. זהו הפרש 0.0003 מעלות לעומת 5.971 לעיל. למעשה, אם מתבססים על זוית 5.971 מעלות אז היה צריך לשנות את עין עיטם ולהעמיד אותו בגבול מערבי של הר הבית העתידי כמו לעיל אבל על ציר בית מקדש 5.971 מעלות. כתוצאה מזה, עין עיטם יזוז 2.5 מ' צפונה וזויות ממנה למצבה תהיה 5.97106 מעלות. זהו הפרש 0.00006 מעלות. הפרש זה במרחק 48.6 ק"מ בין שתי הנקודות מתבטא בהזזה של 5 ס"מ! כמוכן מספר זה נמצא מעבר לדיוק המדידה. בכל מקרה אם מקום המצבה קצת שונה, יש כאן דיוק אל אנושי. מצבה צפונית תתאים פחות. שם אי התאמה תהיה כ- 3 מ'.

עכשיו, נתבונן במצבה המזרחית. קואורדינטות שלה לפי גוגל ארץ 32.213486, 35.282251. מעין עיטם ראשון לשם 5.9824 מעלות, ומעין עיטם שני 5.9828. לעומת 5.971 זהו הפרש של 0.011 מעלות. זהו הפרש כמו בין כיוון מעין עיטם למזבח יהושע לעומת זוית 6.19746 מעלות.

אנו צריכים לעכל נתונים אלו. ברור שלא היתה יכולת אנוש בזמנים ההם לחשב כיוון של קו גאודזי על פני כדור הארץ בדיוק של אלפית מעלה למרחק של 48 ק"מ. וגם היום בלי מערכת GPS הדבר קשה ביותר. אבל יעקב קיבל הדרכה מא-להים. נאמר לו בשכם "קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח וכו'". במאמר [ויצא יעקב](#) בפרקים 13-17 תיארונו את המסלול של יעקב משכם ללוז ומשם לבית אל מערבי אשר בגבול מערבי של ירושלים. בלוז הוא בנה מזבח ובבית אל המערבי הציב את המצבה. שם גם הסברנו שמצבה זאת היא אבן השתיה אשר נוצרה מאבני מזבח עקידה אשר נקבצו מתחת לראשו של יעקב. כבר כתבנו שעין עיטם בגבול מערבי של הר הבית העתידי הוא המתחרה של בית המקדש בהר המוריה. זאת תחרות בין הראש או שכליות אשר קשורה לבית אל המערבי מקום גן

עדן ובין לב אשר קשור לסלע השתיה מקום בריאת האדם. בגלל תחרות זאת התפלגה המלוכה וירבעם יסד בירתו בשכם. לכן זה לגמרי הגיוני שקו המחבר בין מקום בו יעקב הטמין את אלהי הנכר ובין עין עיטם מכוון בדיוק 5.971 מעלות כמו ציר בית המקדש. רק ציר בית המקדש מכוון 5.971 מעלות צפונה מן המזרח ואילו הקו מעין עיטם לשכם מכוון 5.971 מעלות מזרחה מן הצפון.

גם יהושע לא חישב את מקום המזבח בהר עיבל בכלים גאודזיים אלא כנראה מלאך הלך לפניו הראה לו את המקום. וכן ראה סימן מן השמים היכן להציב את האבן בשכם. מאחר ומקום בו הקים יהושע את האבן שונה ממקום בו טמן יעקב, אז זויות מעין עיטם לשתי נקודות אלו צריכות להיות שונות במקצת. בכל זאת ישנו מופת שלגבי שני מקומות הקשורים ליהושע- מזבח בהר עיבל ואבן בשכם, ישנה בדיוק אותה אי התאמה של 0.011 מעלות לעומת זויות תיאורטית של כיון המקדש מעלות 6.19746 ו- 5.971 מעלות.

אבל למרות המופתים החשבוניים, פתרון שלנו סותר את פשט במקרא שלפיו יעקב הטמין מתחת לעץ וכן יהושע הקים אבן מתחת לעץ. ועוד, בזמן יעקב לא היו שם כלל מצבות, לא דרומית ולא צפונית ולא מזרחית. לכן צריך לומר שהיה שם עץ אלה. בשרטוט העמדנו את העץ בדיוק באמצע בין מרכז המצבה הדרומית למרכז המצבה המזרחית. האלה עומדת מחוץ למזבח הקדום אשר היה קיים בזמן יעקב ומרוחקת ממזבח אחרון מתקופת הברונזה המאוחרת. משערים שאלה זאת היא עץ פיסטוק ולא בוטן-ראה [ויקפדיה](#). עץ זה מגיע לגובה 10 מ' וחי עד 300 שנה. לכן הוא היה יכול לכסות מרחק של כ- 11 מ' בין מצבה דרומית למצבה מזרחית. נשים לב שאילו יעקב הטמין מתחת למצבה הצפונית, אז הנקודה האמצעית בינה ולבין המצבה המזרחית היתה פוגעת במזבח. יעקב היה בשכם בשנת 2208 ויהושע נפטר בשנת 2517. הפרש ביניהם 309 שנה, יכול להתאים לאורך חיים של האלה.

Shechem III, p. 182, Campbell סובר שמצבות דרומית וצפונית הועמדו שם אחרי בניית המקדש האחרון כי הן כאמור סימטריות ביחס לציר שלו. האם כנענים שחזרו לשכם אחרי הרבה זמן ידעו שיעקב הטמין שם את אלוהי הנכר ולכן שמו שם את המצבה הדרומית ואת המצבה הצפונית באופן סימטרי לה? או שמא זאת השגחה פרטית שהמצבה הדרומית עומדת בדיוק במקום הנכון? יש לציין שממצבה הצפונית נשארה רק תושבת והיא שונה מתושבת של המצבה הדרומית. אבל יתכן שיעקב שם את המצבה הדרומית בזמנו כדי לסמן את המקום, ובתקופה מאוחרת יותר כנענים הציבו מצבה צפונית עם תושבת באופן סימטרי לציר המקדש החדש שבנו.

קיימנו את הפשט שהאלה אצל יעקב ואצל יהושע זה אותו עץ. אבל לא קיימנו את הפרוש של ת"י שהאלה של יהושע היא מזוזה. אולי יעקב טמן אלהי הנכר מתחת למצבה המזרחית ויהושע הציב את המצבה הדרומית והיא המזוזה? זה בלתי אפשרי, כי בזמנו של יעקב המזבח הקדום (המסומן בצהוב) היה קיים ומצבה המזרחית עומדת בתחום שלו. וגם לא יתכן שיהושע הקים מצבה הדרומית כי היא בת זוג של המצבה הצפונית והם קשורים למקדש החדש אשר בנו הכנענים הרבה לפני יהושע. וי"ל ש"אלתא" שכתוב בת"י היא לא מזוזה אלה עמוד כמו שכתוב ביחזקאל מ' י"ד "ויעש את האילים ששים אמה". וראה ציור [עמודי החצרות](#) של בית שלישי. כל עמוד נכנס אל חלון-חור בתוך תא של 6 על 6 על 6 אמות עשוי זהב. לכן מצבה יכולה להיקרא איל או אלה ותושבת שלה היא האבן. ואז הפסוק "ויקח אבן גדולה" היא התושבת אשר מתחת למצבה המזרחית. אכן זאת אבן גדולה מאד, אורך מדרום לצפון 220 ס"מ, רוחב 110 וגובה 65 כמו שכתבנו בתחילה. "ושם תחת האלה", תחת המצבה יותר קטנה

להיות לה בסיס. אבל אצל יעקב פרוש זה בלתי אפשרי כי הוא לא הקים שם אבן אלא טמן דברים בקרקע. אבל אפשר שאחרי שטמן, שם מלמעלה אבן שמצא ללא תושבת. וכנענים יותר מאוחר עשו בשבילה תושבת ובצפון כנגדה עשו תושבת ומצבה.

יתכן שדברים שיעקב טמן עדיין נמצאים שם מתחת לקרקע כי לא חפרו שם.

סוף דבר, שהמקדש והמצבות בשכם יחד עם מקום קבר יוסף ומזבח שמצא זרטל, מוכיחות את אמיתות התנ"ך.